

ՄԵՍՐՈՂ ԱՐՔԵՂԻՄԿՈՂՈՍ ԱՇՏԵԱՆ

ԲԱՐԻ ՅԻՇԵՆՔ ՀԱՅՐ ԳԱՐԵԳԻՆԸ*

(Խօսք Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա Վեհափառի ծննդեան 70-ամեակի առթիվ)

Գարեգին Վեհափառը 20-րդ դարու երկրորդ կեսի հայ կեանքի ամենէն շքեղ և փայլուն անձնատրութիւններէն մէկն էր, իմաստուն, խոհեմ, զգաստ, հեռաւոր, դիւանագէտ անձնատրութիւն ըլլալէ եւ մնալէ յետոյ՝ հմուտ աստուածաբան, հոգեւորական, եկեղեցական մեծ գործիչ, հաւատարմորէն Էկումենիստ, ուսուցիչ, փայլուն հոեւոր, գրասէր եւ գրագէտ Հայրապետ, բազմագիտակ գիտնական, առաջնորդ, հայ լեզուի ոսկերիչ: Իր այս բոլոր շնորհներով իրեն համար Հայ Եկեղեցին փոքր էր: Այդոր համար ինք դարձաւ ճառագայթուն անձնատրութիւն մը համաշխարհային մակարդակի մը վրայ եւ հանդիսացաւ աշխարհի մէջ ամենէն շատ ճանչցուած հայերէն մին: Ռահ-վիրայ եղաւ փարբեր-փարբեր ճակատներու վրայ, որովհետեւ ինք ուր որ եղաւ, ինչ որ ըրաւ՝ իրագործեց խորունկ հաւատքով եւ ամենէն գեղեցիկ կերպով: Ինք փայլուն աշակերտ էր եղած Անթիլիասի Դպրեվանքին մէջ: Դարձաւ Դպրեվանքի քեսուս, դարձաւ հմայիչ վարդապետ: Գնաց Օքսֆորդ, ուր եւ երկուքուկէս փարի ուսանեցաւ եւ բոլորին համար դարձաւ Արեւելէն եկած գեղեցիկ եւ իմաստուն վարդապետը: Վերադարձաւ Անթիլիաս ու դարձաւ Զարեհ Առաջին Կաթողիկոսի մօտիկ գործակիցներէն մին, եղաւ քեսուս Դպրեվանքի, դասախօս՝ Ամերիկեան Համալսարանի, եւ ըստ ամենայնի արժեւորեց ինքզինքը: Եղաւ Լիբանանի բնմերուն զարդը, բազմաթիւ սերունդներու համար՝ հմայիչ քարոզիչը, ուսուցիչը, դաստիարակը:

Վեհափառը կազմաւորուած էր յարկապէս Գարեգին Յովսէփեանց Կաթողիկոսի եւ Շահան Պերպերեանի շունչով: Եւ կը կարծեմ, որ այս երկու անձնատրութիւններն էին, որ ամենէն խորունկ կերպով փայտորած էին զինք եւ կազմաւորած իր անհատականութիւնը: Ժամանակակից հոգեւորականութենէն իրեն համար օրինակներ եղած էին Երուսաղէմի Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքը, Դերենիկ Եպիսկոպոսը եւ Զարեհ Վեհափառը: Այս փիլապարներու շունչին փակ կազմաւորուած անձնատրութիւնը, Օքսֆորդի մէջ մշակուած միտքը, Քեսապի՝ իր ծննդավայրի աւանդութեամբ յագեցած իր հոգին զինք դարձուցին իւրայայտուկ անձնատրութիւն, եւ միշտ մեսիական ակնկալութիւններ կապուեցան իրեն:

*

* *

Այսօր փակաւին շատ կանուխ է գնահատելու համար զինք իբրեւ մարդ, իբրեւ

* Բանախոսություն՝ կարդացված Հայաստանի Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայում, Գարեգին Առաջինի ծննդյան 70-ամյակին նվիրված գիտական նստաշրջանում:

Կաթողիկոս, բայց կուգեմ վրձնի արագ հարուածներով ներկայացնել զինք իբրեւ գրագէտ, գրասէր, բանասէր, առաջնորդ եւ հայ լեզուի ոսկեգրիչ, ոսկեգործ եւ յապկապէս իբրեւ ուսուցիչ եւ դաստիարակ:

Մարդը իր մէջ գուարթ էր, աշխոյժ, սրամիտ: Մակերեսային անմիջականութիւն մը ուներ, որ, սակայն, որոշ փեղ մը կանգ կ'առներ եւ ինք թոյլ չէր փար, որ մարդիկ փորձեն ճանչնալ զինք իր բուն էութեան մէջ: Միշտ խորհուրդ մը կը պահէր իր անձին շուրջ: Երախտանքու հետ մըրերիմ էր, գուարթ, աշխոյժ: Ընկերային շրջանակի մէջ միշտ կ'աշխատէր ըլլար խօսակցութիւն դեկավարողը, առանց որ երբէք ըլլար անձնակեդրոն մարդ: Հոգեւորականը իր մէջ կը ներկայանար իբրեւ անկեղծ, հաւատարմութիւն քրիստոնէայ: Ան եղաւ Անտարառնի գեղեցիկ քարոզիչը, իրենն էր այն, ինչ որ Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքը կ'ըսէր եւ կը բանաձեւէր հետեւեալ կերպով. «Վոչումի գիտակցութիւնն է, որ կը կապարելագործէ մարդը»: Այդ կոչումի գիտակցութիւնն էր, որ զինք փարաւ միշտ դէպի կապարելութիւն, դէպի ոգեկանութիւն եւ ինք յաջողեցաւ մարդիկը Աստուծոյ բերել, զիրենք ամենէն գեղեցիկ ճամբաներէն առաջնորդելով, ամենէն գուլալ աղբիւրներէն անոնց խմեցնելով Անտարառնի կենդանի ջուրը: Իբրեւ հոգեւորական եւ ազգային գործիչ, եղաւ նախաձեռնող, ազգասէր Հայրապետ: Ինքը ազգին համար պարտաստ էր շատ մեծ գոհողութիւններու, միայն թէ այնպէս չըլլար, որ իր հաւաքը, իր հոգեւորականի գիտակցութիւնը եւ արժանապատւութիւնը գոհուէր:

Գարեգին Վեհափառը եղաւ մեծ աստուածաբան: Մեր վերջին յիսուն տարիներու ընթացքին մարի վրայ համրուող աստուածաբաններէն եղաւ, թերեւս ամենէն ժողովրդականը: Այն, որ կրցաւ Շնորհալիին նման, ամենէն խորունկ եւ բարդ ճշմարտութիւնները արտայայտել պարզագոյն եւ գեղեցկագոյն ձեւով: Անշուշտ ունէինք եւ ունինք աստուածաբաններ, որոնք սակայն չոր են կամ ձեւով մը իրենց բիրեղեայ դղեակին մէջ են պարփակուած: Բայց Գարեգին Կաթողիկոսը երբ կը խօսէր Հայ Եկեղեցւոյ մասին եւ կը քարոզէր Հայ Եկեղեցւոյ ճշմարտութեանց մասին, կը բացատրէր Հայ Եկեղեցւոյ աստուածաբանութիւնը՝ Աստուածածնի անձը, Քրիստոսի անձը, Աստուծոյ բնութիւնը, մարդու բնութիւնը, այս բոլորի մէջ պարզութիւն մը կը դնէր եւ մաքրելիութիւն մը կուտար, որով պարզ ընթերցողը կամ համեստ կրթութեան փէր անձնաւորութիւն մըն ալ կարենար լսել եւ հասկնալ զինք: Որպէս աստուածաբան իր ամենէն մեծ գործերէն մէկը եղաւ այն աւարտաճառը, որ գրեց «Հայ Եկեղեցւոյ աստուածաբանութիւնը ըստ հայ շարականներու» նիւթին շուրջ, որը դժբախտաբար ցարդ անտիպ կը մնայ: Անգլերէնով ունեցաւ կարեւոր հրապարակութիւններ, որոնցմէ մին՝ «Հայոց Եկեղեցին եւ Քաղկեդոնի ժողովը», դարձաւ դասագիրք եւ է ու կը մնայ վերջին հարիւրամեակի հայկական աստուածաբանական ամենէն արժէքաւոր գործերէն մին: Ինք բազմաթիւ լեզուներով հրապարակեց աստուածաբանական եւ հայրաբանական գործեր, եւ յապկապէս Հայ Եկեղեցին օտարներուն ծանօթացնելու կոչուած հատորներ: Իբրեւ էկումինիստ՝ Եկեղեցիներու միութեան հաւաքացող անձ, ինքը եղաւ ռաիփրայ մը:

Գրագէտ էր Գարեգին Վեհափառը, գրագէտ այն իմաստով, որ իբրեւ հոգեւորա-

կան, իբրեւ քարոզիչ, բնական է՝ որ գրող ըլլար, բայց ինք անդրանցաւ այդ հանգամանքը եւ չեղաւ միայն քարոզիչ մը կամ աստուածաբան մը, այլ դարձաւ նաեւ հայ լեզուի ծառան, հայ մշակոյթի ծառան, եւ իբրեւ գրող գրագէտ ալ ուզեց ճանչցուիլ, գնահատուիլ եւ սիրուիլ ալ, եթէ կ'ուզէր: Փորձեր ըրաւ, գրեց, եւ իսկապէս հաճոյք էր իրեն, երբ իր ստորագրութիւնը կ'երեւէր, ըսենք, «Բագին» կամ «Անեկան» ամսագրերուն մէջ: Ե՛ւ իբրեւ մտաւորական, յարկապէս իբրեւ գրագէտ ան կ'առնէր դրուագներ, դէպքեր, հայոց պարմութենէն էջեր, կամ ալ երբեմն ուրիշներու կողմէ աննշմարանցած, փոքրիկ երեւոյթ մը եւ այդ կը վերածէր գրական էջի մը:

Գրասէր էր Վեհափառը բառին բովանդակ առումով: Գէթ հայ իրականութեան մէջ չեմ ճանչնար ես որեւէ աշխարհական կամ եկեղեցական անձ, որ այնքան կապուած ըլլար գիրքին: Գիրքը իրեն համար պաշտամունքի առարկայ էր, եթէ կ'ուզէր, կը սիրէր գիրքը, ինչի մասին ալ որ ըլլար եւ ուր որ երթար, որ քաղաքը որ այցելէր, կարծէք աղօթքէն յետոյ իր առաջին գործը կ'ըլլար գրապոյս մը փնտրել: Կ'երթար, ժամերով կը յամենար, դարակներուն մէջ կը խորասուզուէր. քսեալ եմ զինք Փարիզ, քսեալ եմ Լոնդոն, քսեալ եմ զինք Տորոնթո, Շիքագօ, Մոնրեալ, Լոս Անջելէս կամ Նիւ Եօքքի մի քանի աստուածաբանական գրախանութները, ուր որ կը մտնէր, կը պրպարէր, կը կարդար եւ գիրքեր կը հաւաքէր, հոգ ալ չէր ընել, թէ որքա՛ն ծանր պիտի ըլլան, փոխադրումը ինչպէ՛ս պիտի ըլլայ. կը հաւաքէր, եւ հիանալին այն էր, որ կը կարդար, կը կարդար եւ ամենահեռաւոր շրջաններուն մէջ, ուր որ ապրած էր, ըսենք, Նոր Զուղա կամ Անթիլիաս, նոյնիսկ պարբերազմի տարիներուն, կամ Հայաստան, ուր որ եղաւ, ամենէն նոր եւ այժմեական գիրքերը իր տրամադրութեան տակ էին. գիրքերը կ'առնէր, կը կարդար, կը նօթագրէր եւ իր պզգիկ կարմիր գիրքին մէջ կ'արձանագրէր կարեւոր մտածումներ ու օրը կուգար, ժամը կուգար, երբ որ դասախօսութեան մը ընթացքին, քարոզի ընթացքին ինք գեղեցկօրէն կը մնջերէր այդ մտածումը եւ այդ մտածումին կուրար նոր կեանք, նոր թոյլիչ:

Եւ, վերջապէս, Վեհափառը նաեւ հայ լեզուի ոսկերիչ էր. գեղեցիկ բառեր, գեղեցիկ արտայայտութիւններ իրեն հաճոյք կը պարճաւորէին, չէր գոհանար եղած բառամթերքով, չէր գոհանար մտածումի կոկոսած հուններէն ընթանալով, միշտ գեղեցիկին, բարձրին հետամուտ էր, եւ երբեմն զոհ կ'ըլլար այս ճիգին, եւ ուրաւապոյտ ռախադասութեանց մէջ կրնար կորսնցնել իր ընթերցողը, բայց միշտ կը ջանար գեղեցիկին սպասարկուն ըլլալ: Արդ որ մէջ իրեն նպաստած էին հայ բանասիրութեան իր խոր ծանօթութիւնը, հայ մատենագրութեան իր խոր հմտութիւնը: Խորեմացի կամ Եղիշէ, Կորիւն, Յովհաննէս Պաղտմաբան, Շնորհալի, Լամբրոնացի, Տաթեւացի, այս բոլորէն ինք քաղած էր, ջանասէր մեղուի նման ամենէն համեղ արտայայտութիւնները, բառերը, դարձուածքները եւ իր խօսքերը կը համեմէր մեր հայրերու խօսքով, մտածումներով:

Ինք ծանօթ էր նաեւ միջնադարեան գրականութեան եւ մեր արդի գրականութեան. իր պաշտած գրողներէն էր Վահան Թեքեանը, իրեն անծանօթ չէին Միամանթօն, Վարուժանը, Իսահակեանը կամ նորագոյն բանաստեղծներէն Մուշեղ Իշխանը, Պարոյր Սեւակը, Համօ Սահեանը, Կոստան Զարեանը, Աբրահամ Ալի-

քեանը, Վահե Օշականը: Երբեմն մեզի անձանօք գրողներ կային, բայց ինք արդեն իսկ ճանցած էր զանոնք, եւ առիթ որ ըլլար, կը գնահատէր, կ'ապրեցնէր զանոնք: Յետո, իր լեզուի գործածութիւնը ուրիշ ճոխութիւն ունէր. վերջերս առիթ ունեցայ ընթերցելու յօդուած մը իր լեզուին իմացութեան մասին, եւ այդպէս հաճոյքով կարդացի վերլուծումը եւ ուսումնասիրութիւնը այդ հայաստանեան հեղինակին, որ կ'ըսէր, թէ շուրջ հազար նորարարութիւններ ունի Գարեգին Վեհափառը հայերէնի մէջ, նոր անձանցումներ, նոր բարդութիւններ, ըսելու նոր կերպեր, բառերու նոր շեշտաւորումներ, բառասարեղծումներ: Վստահ եմ, որ վաղը երբ ուսումնասիրուին ապոնք եւ քիչ մը աւելի փարածուին, պիտի ճոխացնեն հայ լեզուի գանձարանը, հայ լեզուի բառարանը:

Բայց այս համապարկերը լման պիտի չըլլար, եթէ չներկայացնէի Գարեգին Վեհափառը իբրեւ ուսուցիչ ու դաստիարակ, եւ յարկապէս իբրեւ Հայր Գարեգին:

Եթէ մենք փորձենք ամփոփել Գարեգին Ա. Վեհափառի ուսուցչական-կրթական-դաստիարակչական գործունէութիւնը, շշմեցուցիչ թիւերու առջեւ պիտի կանգ առնենք:

Ինք որ հազիւ 67 տարի կեանք ունեցաւ, արդո՛ր 50 տարին՝ սկսած իր սարկաւագութեան օրերէն եւ Անթիլիասի Մեսրոպեան վարժարանի ուսուցչական գործունէութենէն, նուիրեց կրթութեան: Ուսուցանեց, քարոզեց, քաջալերեց, պատմեց, գրեց, ապրեցաւ իբրեւ ուսուցիչ: Իր կեդարեա հոգեւոր գործունէութեան ամբողջ ընթացքին Վեհափառը երբեք չդադրեցաւ ուսուցիչ ըլլալէ:

Հայր Գարեգին: Մեր ամենասիրած անձնատրութիւնը մեր ուսուցիչ Հայր Գարեգինն էր: Վեհափառը ինծի ուսուցիչ եղաւ Պէյրութի Ս. Նշան վարժարանին մէջ, որ մեզի կը դաստանդէր հայոց պատմութիւն եւ քրիստոնէական բարոյագիտութիւն: Դպրեվանքի մէջ մեզի ուսոյց Հայ Եկեղեցւոյ պատմութիւն, աստուածաբանութիւն, հովուական աստուածաբանութիւն: Շատ աշակերտ ունեցաւ ան, Դպրեվանք, Պէյրութի Հ.Բ.Ը.Մ. Դարուի Յակոբեան վարժարան, Պէյրութի Համազգայինի Ճեմարան, Ամերիկեան համալսարան եւ Գեորգեան Հոգեւոր Ճեմարան: Արեւայութենէն մինչեւ Կաթողիկոսութիւն ան եղաւ ու մնաց ուսուցիչ բառին ամենէն ազնուական եւ ամբողջական իմաստով: Բայց ես կը հաւատամ, որ իր ամենասիրած նիւթը Հայ Եկեղեցւոյ պատմութիւնն էր, եւ եթէ պատահեցաւ, որ կարգ մը դասանիւթեր սփռուած ըլլար զիջիլ ուրիշներու, միշտ իրեն վերապահեց Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան նիւթը, եւ այնպիսի ոգիով, այնպիսի սիրով կ'ուսուցանէր, որ յաջողեցաւ մեզ եւս անհուն սիրով կապել Հայ Եկեղեցիին: Այն իրականութիւնը, որ մեզ միշտ աշակերտ նկատեց՝ փարբեր բան. մեզմէ ոմանք կը նեղուէին արկէ, ուրիշներ յարգանքով կ'ընդունէին այդ, բայց Գարեգին Վեհափառը բոլորիս համար միշտ ալ մնաց ուսուցիչ, եւ իբրեւ ուսուցիչ մեզի համար ինք միշտ Հայր Գարեգինի պարկերով ալ մնաց, մեծցաւ ինք, մեծ դէմք հանդիսացաւ, եպիսկոպոս, Կաթողիկոս դարձաւ, Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ հանդիսացաւ այն առաջին անձը, որ Կիլիկիոյ Աթոռէն բարձրացաւ Ս. Էջմիածնի գահը, բայց մեզի համար ամենէն գեղեցիկը, ամենէն վսեմը, ամենէն սիրելին՝ Հայր Գարեգինը մնաց: Անթիլիասի Դպրեվանքի մեր տեսուչը, մեր երազը, մեր ներշնչումի պարկերը: Ու հիմա ափսոսանքով կը մղուիմ ըսելու, թէ երա-

նի միշտ Հայր Գարեգին մնար:

Գարեգին Վեհափառը բարեբախտաբար բանբարթաթոյց չեղավ Դուրեան Սրբազանի մը պէս, եւ կամ ալ ժլար՝ իր գրութեան մէջ: Բայց ափսոս, որ ճշմարիտ է լաւփններէն ասացուածքը.

Խօսքը կը թռչի.

Գիրը կը մնայ:

Եւ այսօր եթէ մենք ալ չենք լսեր մեր ուսուցիչը, մեր դասփարակը, մենք ունինք իր կարգ մը դասախօսութիւնները, նկարահանումները, հայկական հեռուստապրո-թենէն ձայնասփռում իր պարզամենքը, իր քարոզներէն ոմանք: Բայց ո՞վ, ո՞վ կրնայ կրկնել իր անպարկեւելի ձայնը, շեշտը, ներշնչման գեղեցկութիւնը:

Վաղուան ուսանողը, բարեբախտաբար, իր գրասեղանին վրայ պիտի ունենայ Գարեգին Վեհափառի մի քանի կրթական ձեռնարկները.

- Զրիստոնէական բարոյագիտութիւն
- Տեսական աստուածաբանութիւն
- Նովուական աստուածաբանութիւն
- Հայ Եկեղեցոյ պարմութիւն
- Հայ եկեղեցագիտութիւն:

Երանի թէ այս բոլորը յարուկ խմբագրութեամբ մը հրատարակւելին, քանի որ անոնք ոչ միայն օգտակար պիտի հանդիսանային մեր դպրեվանքերուն՝ իբրեւ դասագիրք, այլեւ առհասարակ դասփարակչական-ուսուցողական մեծ արժէք ունեցող գիրքեր պիտի ըլլային ընթերցող լայն շրջանակներու համար:

Իբրեւ ուսուցիչ եւ իբրեւ դասփարակ շատ բան կարելի է ըսել Գարեգին Վեհափառի մտադրութեան մասին, բայց թերեւ լաւ կ'ըլլայ իր իսկ խօսքերով ներկայացնել իր ըմբռնումը հայ գրքին, մտաւորականին եւ հոգեւորականի մասին:

Պաշտամունք ունէր Վեհափառը գիրին հանդէպ: Դպրեվանքի սաներուն ուղղուած իր մէկ գրութեան մէջ ան կ'ըսէր.

- Կը գգա՞ք, սակայն, թէ ինչ կը նշանակէ գրել: Ամէն թուրքի վրայ գրուած ամէն սեւ ձեւ, որքան ալ ըլլայ իր արտաքին գիծերուն մէջ հայ գիր՝ գիր չէ՛, սակայն, մեր ազգային իմացողութեան մէջ, երբ զարարկ է այն հոգիէն, որ հայ գիրին ձեւին մէջ մարմնացաւ առաջին վայրկեանէն իսկ անոր գոյատուրման եւ մնաց կենդանի՝ մարմնին մէջ անկէ սկզբնաւորող շղթային:

Առաջին պայմանը ձեր գրելուն՝ կ'ուզեմ, որ ըլլայ հաղորդութիւնը մեր անցեալի մեծագործութեան մէջէն բացուող հոգիին: «Զի գիրն սպանանէ, այլ հոգին կեցուցանէ»... («Գլաձոր», Ա. Կարի, 1957 թ.):

Վեհափառը իր յարուկ ըմբռնումը ունէր նաեւ մտաւորականին եւ մտաւորակա-նութեան հանդէպ: Լսենք իր դատումը.

- Մտաւորականութիւնը, ըսուած է, կրկնուած է, բազմիցս հոչակուած է, թէ ազգի մը ուղեղն է, դեկավարն է: Մտաւորականութիւնը, իբրեւ աշխարհը, մարդը, կեանքը, արժէքները դիտելու եղանակ, երբեք յարուկ չէ դասակարգի մը: Մտաւորական չէ անպայման այսինչեանը, որովհետեւ այսինչ դպրոցը աւարտած է կամ այսինչ վկա-

յականը ունի, ո՛չ: Մրատրականությունը հայեցողություն մըն է, ըմբռնողություն մըն է կեանքին մէջ: Կարելոր չե՛ն, պիտի ըսէք, ճարտարագիտական, թեքնոլոգիք նուաճումները. անշուշտ՝ են: Կարելոր չե՛ն փնտեսական նուաճումները. անշուշտ՝ են: Բայց արժէքներու նուիրապետական կարգին (hierarchie) մէջ մրատրականությունը ունի իր որոշադրիչ, իրայապուկ եւ անփոխարինելի դերը:

Այս հարցը կը դնեմ այսօր. ո՞վ է մրատրականը. մրատրականը ան է, որ իր միտքին մէջ ունի ըմբռնումներ, գաղափարներ, ծանոթութիւններ եւ փեսութիւններ. Մրատրականը այն է նաեւ, որ ե՛ր իր աստուածապար շնորհքը, ե՛ր իր ջանքով ձեռք բերուած հմտութիւնն ու կարողականութիւնը կը դնէ ի սպաս Աստուծոյ, մարդկութեան, ազգին, հայրենիքին, ուրիշներուն: Երբ հանրային փարածքը (dimension) չկայ մրատրականութեան մէջ՝ այդ մրատրականությունը կը դադրի հարազատօրէն մրատրականութիւն ըլլալէ (Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խօսքը Համագգայինի Հայագիտական Բարձրագոյն Հիմնարկի Ա. վկայականաց բաշխման հանդիսութեան առթիւ, 5 Յուլիս, 1993 թ., Պէյրութ):

Եւ, վերջապէս, ամէն բանէ վեր՝ Գարեգին Վեհափառը հոգեւորական էր, ժողովուրդին ծառան: Նայէք, թէ առիթով մը ի՞նչ կ'ըսէր.

- Մենք հոգեւորական ենք, սա սքեմը ունինք. եւ ժողովուրդը մեզի այդպէս կը նայի. պիտի արժեցնենք զայն. ոչ թէ հովէն եկող, ծովէն եկող փեսակ-փեսակ խօսքերու, նոր-նոր ճաշակներու երեւելն երթանք: Թող իրենք մեզի գան, ո՛չ թէ մենք իրենց երթանք: Եւ այն է ձեր կոչումը, որ ըլլաք, մնաք, փնտէք, խորանաք այս ձեր գիտակցութեանը մէջ եւ ոչ թէ փրեւիկ նման երթաք ու գաք, ճիւղին նման փափանիք կամ եղէգին պէս ծռիք: Տոկուն եղէք, փղաք: Երբ այս եկեղեցիին մէջ շարականներ երգէք՝ համով-հոտով, ապրումով, հասկացողութեամբ, գեղեցկութեամբ, ժողովուրդը կը հիանայ ձեր վրայ. երբ քարոզը փաք, ձեր հոգիին մէջէն Աստուծոյ խօսքը անցնէք, մեր հայութեան խօսքը բերէք, ժողովուրդը կը հրճուի, կ'ուրախանայ, կը հարստանայ, եւ ափիկա կ'ըլլայ ձեր գերագոյն երջանկութիւնը: Երբ գրէք, ու ժողովուրդը ձեր գրածը կարդայ ու անկէ բարիք քաղէ, անոր մէջ փնտէք ձեր արժանիքը: Երբ կը ծառայէք, պարզ գործերու մէջէն վարչական, կազմակերպական կամ խնամամտարական, անոր մէջ զգացէք ձեր խնդրութիւնը: Այս է իմ հայրական խրատը ձեզի:

Դուք բոլորդ ալ գիտէք, որ երբեմն-երբեմն ես մեր Եկեղեցոյ մեծ դէմքերուն գրութիւնները կը կարդամ, անոնցմով կը ներշնչուիմ եւ ձեզի ալ բաժին կը հանեմ իմ այս ընթերցումներէն:

Երէկ գիշեր «Դէպի Լոյս եւ կեանք» հատորէն հատուած մը կարդացի, իմ նախորդներէն Գարեգին Ա. Յովսէփեանց Կաթողիկոսին գրած քարոզներէն, որոցմէ մէկը հետեւեալ վերնագիրը ունի. «Մարդ է որ Գործէ Զերկիր». Աստուածաշունչի խօսքն է: Մարդն է, որ երկրին մէջ աշխատելով, երկրին, հողին, աշխարհին իմաստ կու տայ (Կաթողիկոսարան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Անթիլիաս-Լիբանան, «Հաւաքարիմ Դպրեվանքի կոչումին», 14 Յունիս 1992 թ.):

Եւ փակելու համար այս բաժինը, դարձեալ փոխ կ'առնեմ իր գրիչը, որպէսզի անգամ մը ես լսենք մեր ուսուցիչը, որ մեզի ցոյց կուտար կեանքի եւ ծառայութեան

ճամբան դեպի ժողովուրդը:

Աստուած մարդը ստեղծած է ու Իր Որդին փրկած է, որ մա՛րդ եղած է, մարդուն համար եւ մարդուն հետ ու մարդուն մէջ: Քրիստոսապիա ճշմարտութիւնը՝ արժէքը, գաղափարը, վայելքը բաժնե՛լն է եւ անով հարստանալն է:

Դիպեցեք մեր պատմութիւնը, գացեք մինչեւ 5-րդ դար, ձեզի նման փղաք, երիտասարդներ գացին մինչեւ Եդեսիա, մինչեւ Աղեքսանդրիա, մինչեւ Կ. Պոլիս եւ Աթենք ու այլ կեդրոններ, հմտութիւն քաղեցին ընդհանուր աշխարհի այդ օրերու բարձրագոյն ուարարներէն, մտաւորական կեանքի սնունդով անեցան, գորացան, մեծցան, բայց այնքան չմնացին. չեղան միայն Պարոյր Նայկազն մը, Աթենքի մէջ վարկ շահած ու այսօր մեր հպարտութեան առարկան դարձած: Եկան, խառնուեցան ժողովուրդին այսօր մեր հպարտութեան առարկան դարձած: Եկան, խառնուեցան ժողովուրդին մէջ, գացին Գողթան գաւառ, գրան հայոց Գիրը, վերածեցին Աստուծոյ խօսքը հայո՛ւ խօսքին. մէկ խօսքով՝ շաղախուեցան իրենց ժողովուրդի կեանքին մէջ, ճշմարտութիւնը թարգմանեցին կեանքով, գործով եւ գիրով:

Եթէ ուզէ՛ք ճանչնալ հոգեւոյս Վեհափառը իբրեւ ուսուցիչ եւ փեսիլքի փեր դասփարակ՝ բառի հին իմաստով, պիտի դիմենք նոյն ինքն իրեն, եւ իր խօսքերու մէջէն ճանչնանք իր մտածումի աշխարհը, իր դասփարակի, ուսուցչի հոգեբանութիւնը:

Նախ՝ իր փեսիլքը եւ գնահատութիւնը՝ մեր մտաւորական սերունդին հանդէպ: «Աշակերտութիւն եւ առաքելութիւն» խորագիրը կրող յօդուածի մը մէջ Նայր Գարեգինը կը վերլուծէր աշակերտութեան եւ առաքելութեան յղացքները եւ կ'ըսէր.

- Աշակերտիլ հարկ էր՝ աշակերտելէ առաջ: Ինչպէ՛ս լեցուիլ լեցնելէ առաջ: Աննե՛լ փալէ առաջ:

Աշակերտութիւնը, իր խորքին մէջ, ուրիշ բան չէ, արդարեւ, եթէ ոչ հետեւողութիւն մը մտածումի մը, գաղափարի մը, վարդապետութեան մը: Իմացական հասկացողութեամբ կամ սովորութեանական փրամադրութեամբ ընդունում մը, իւրացում մը գաղափարաբանութեան մը:

Եւ ապա կ'եզրակացնէր.

- Առանց առաքելութեան՝ իմաստ պիտի չունենար ընտրեալներու աշակերտութիւնը: Մին՝ սկիզբ. միւսը՝ վախճան: Մին՝ ամփոփուած ոյժ, միւսը՝ այդ ոյժին բանալին, անոր իրագործումը պայմանաւորող, զայն իսկապէ՛ս, իրապէ՛ս, ոյժ ընող: Ներելաբար՝ իրարմով գիրար կ'ապրեցնեն, գիրար կ'արդարացնեն:

Նեռուներէն երբ մեր նայուածքը մօտեցնենք մեր ժամանակներուն՝ երկու մեծ ճակարկներու վրայ Արեւելահայաստանի եւ Արեւմտահայաստանի աշակերտութեան եւ առաքելութեան պարկերը նոյնն է, իր խորքի հիմնական գիծերուն մէջ գոյներն են միայն փարբեր՝ ժամանակէն եւ միջավայրէն եկող՝ առաւելաբար:

Դորբաքի սերունդը, Էջմիածնական սերունդը Արեւելեան ճիւղին վրայ՝ գերմանական մշակոյթի փիրապետող ազդեցութեամբ կազմուած՝ կազմեցին գաղափարական եւ բանասիրական-գրական այն մեծ շարժումները, որոնք ԺԹ. դարու մեր ազգային եւ մշակութային կեանքին հարազատագոյն եւ գորաւորագոյն արտայայտութիւնները եղան, իբրեւ առաքելական գործունէութեան արգասիքներ:

Միւս կողմէ, Զարթօնքի, Սահմանադրական սերունդը եւ անոնց անընդհար շա-

րունակութեամբ յաջորդող ալիքները հայ ուսանողութեան Պոլիսէն ու գաւառներէն դէպի Եւրոպա, այս անգամ ֆրանսական մշակոյթի ուժեղ ներգործութեան փակ, իրենց կարգին, ստացածով ու եղածով - աշակերտութեան ճամբով - յեղաշրջեցին մեր ամբողջ կեանքը Արեւմտեան թեւին վրայ, հաւասարապէս ազգային եւ մշակութային ուղղութիւններու մէջ, աշակերտութիւնը վերածելով առաքելութեան:

Բոլորը աշակերտեցան նախ: Բայց բոլորը առաքելութեան անցան ապա: Այդ անցքն էր, որ պայծառացուց անոնց դէմքերը հերոսական ու պառնասեան դասերէն-պսակներով մեր ժողովուրդի հոգեհայեացքին դիմաց: Անոնց պսակները, հետեւաբար, քրտինքը չեն իրենց փքնութեան՝ աշակերտութեան մէջ, այլ անցքին գինը մէկ ափէն միսին, յաշակերտութենէ յառաքելութիւն, գերագոյն զոհողութեան որ՝ անձին ամբողջական, անհաշի ու անպայման ընծայումի աքթովը միայն կարելի եւ ծանօթն արժեւոր («Ազգակ», Բացառիկ, 1957 թ.):

Ինչ ըսեմ, փորձեցի այս կարճ խօսքերու մէջէն ներկայացնել բազմաբոյն, բազմաշնորհ, բազմափառանգ անձ մը՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Գարեգին Վեհափառը, Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա. Ծայրագոյն Պարթիարք-Կաթողիկոսը, հրաշք անձնաւորութիւն մը, հիանալի մարդ մը, մեծ հոգեւորական մը, խոհուն աստուածաբան մը, բայց որ հակառակ անոր, որ եղաւ լեզուի ոսկերիչ, հռչակունցաւ Ոսկերեան, Երկրորդ Ծնորհալի, մտածումի, թռիչքի լաւագոյն արտայայտիչ, Աստուծոյ մէկ անքննելի կամքով դարձաւ լուռ փառապանքի մարդը, ինք, որ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի մասին երբ կը քարոզէր, կը գործածէր շարականին բառերը՝ «Քնար քաղցրախօս», ինքը դարձաւ «խորտակուած քնար»:

Երկու փարի առաջ մենք բոլորս անհուն ուրախութեամբ ողջունեցինք մեր սիրելի Վեհափառի՝ Նորին Սուրբ Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի որոշումը՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի մէջ հաստատել Գարեգին Ա. աստուածաբանական եւ հայագիտական կեդրոն մը, որ պիտի ըլլար իր հոգեւոր նախորդին հանդէպ սիրոյ, գնահատութեան գերագոյն արտայայտութիւն, եւ կեդրոն, ուր պիտի զարգանայ հայ աստուածաբանական միտքը, եւ հայագիտութիւնը նոր ճախարանքներ պիտի ունենայ:

Հայաստանի ներկայ կացութեան մէջ նման քայլ մը Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի կողմէ նաեւ յոյսի՝ քայլ է դէպի ապագան, եւ վստահաբար, Հայաստանի գիտական միտքը եւ Սփիւռքը իր հնարաւորութիւններով միասնաբար պիտի ծաղկուն եւ ճառագայթուն կեդրոնի մը վերածեն այս կաճառը:

Ես կը յուսամ, որ այս կեդրոնի գործունէութեան շնորհիւ ապագայ սերունդները աւելի լաւ եւ հանգամանալից կերպով պիտի ճանչնան այն՝ որուն դժբախտութիւնը եղաւ իր ժամանակէն առաջ ծնած ըլլալը, եւ որ այդ կեդրոնի շնորհիւ հաջորդ սերունդներու համար պիտի ըլլայ մեծ ուսուցիչ եւ դաստիարակ:

Օրինեալ ըլլայ իր յիշատակը, բարի յիշենք զինք մեր աղօթքներուն մէջ, մեր սիրելի եւ թանկագին Հայրապետը՝ Գարեգին Վեհափառը եւ սիրելի ուսուցիչը, Հայր Գարեգինը: